

YASAMA - YÜRÜTME VE YARGI İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞİ

Prof. Dr. İl Han ÖZAY(*)

« “Doğru”dan başlayıp “yanlış”ta karar kılmak. »

Mahkemenin kuruluşu bakımından asıl - yedek üye ayırımının yapaylığı ve sakıncaları konusuna geçen yılki bildirimde değinmiştim. Bu nedenle, aynı konu üzerine dönmüyor, fakat «kuruluş» sorunlarına yine «yargıç»lardan başlamak istiyorum.

1960 İstanbul Bilim Komisyonu'ndaki hazırlık çalışmaları sırasında büyük ölçüde esinlenen İtalyan Cumhuriyet Anayasası yapılırken, Kurucu Meclis'te, Francesco Saverio NITTI'nin «**bu müstehcen bir şeydir**» dediğini anımsatmak isterim. Ne var ki, aynı Anayasa'nın 20 nci yılında, «**eğer İtalya'da, bir gün, birisi bir darbe girişiminde bulunmayı deneyecek olsa, bunun karşısında direnebilecek otoriteye sahip tek kuruluş, yeterli siyasal güçleri de arkasına almak koşuluyla Anayasa Mahkemesidir**»¹ denilmiş olsa bile, başlangıçta bu kuruluşun «Yasama» ile «Yargı» organları arasında «**rahatsız konumdaki üçüncü**»² olarak nitelendiği de bir gerçektir.

Bu değerlendirmeye göre, «Yasama» kendisinden birşeyler alınmış olduğunun bilincindeydi. «Yargı» da kendisinin olan ya da ona verilmesi gereken birşeylerin verilmediğini düşünmekteydi. Nitekim bu Mahkeme kurulmamış olsaydı Anayasa'ya uygunluk denetimini, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi adli yargı yapı-

---

(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Öğretim Üyesi.

1. ÖZAY İl Han, «Anayasa Mahkemeleri (ya da Yargısının) Meşruiyeti'in ANAYASA YARGISI 9, Ankara 1993, s. 67.
2. CRISAFULLI V., La Corte Costituzionale Ha Ventanni, in Giurisprudenza costituzionale, 1976, 10, pp. 1698 - 1699.

cak idi. Üstelik İtalya'da, Anayasa'nın yürürlüğe girmesi ile Mahkeme'nin fiilen çalışmaya başlaması arasında geçen sekiz yıl boyunca bunu yapmıştı da.

1960'da, İtalyan örneğinden yola çıkılmakla beraber, sadece asıl-yedek üye noktasında değil çok önemli diğer bazı hususlarda da ondan ayrılmış³ ve kanımca bu da hiç doğru olmamıştır.

1961 Anayasası'nın doğru olmayan çözümlerinden, asıl üzerinde durmak istediğim birincisi yargıçların Mahkeme'deki görev sürelerine ilişkindir.

Bilindiği gibi, İtalya'da, seçildiği sırada yaşı ne olursa olsun yargıçların Mahkemede görev süreleri 9 yıldır. Hatta, başlangıçta, Anayasa görev süresini 12 yıl olarak öngörmekte idi. **Böylece her yargıç kendi «içtihad'mı, yön olarak» yaratmak ve ona bir ölçüde «süreklilik» kazandırmak olanağına sahip bulunmaktadır.** Giderrek, kararlardan bir çoğu o yargıcın adı ile anılmakta veya yazdığı gerekçeyle en büyük katkıda bulunan o kararı sahiplenmektedir⁴.

---

3. Bilindiği gibi, sayı bakımından 1961 Anayasası da, İtalya'daki gibi 15 üyeli bir Mahkeme öngörmüş, ancak buna 5 de yedek üye eklemiştir.

1961 Anayasası'nın İtalya'dan ayrıldığı bir başka nokta «Yüce Divan» konusunda olmuştur. Bu konuya geçen yılki bildirimde değinmiş olduğum için şimdi tekrarına gerek görmüyorum. Ne var ki, başka bildirimlerde bu noktaya da değinilebilmesi olasılığına karşı, böyle bir görevin Anayasa Mahkemesi'nde olmasını çok doğru ve yerinde bulduğumu da tekrar vurgulamadan edemeyeceğim.

Sadece hatırlatmak gerekirse, İtalyan Anayasası, Yüce Divan sıfatıyla yargulamada, Mahkemenin, her Yasama yılı başında Meclislerin ortak oturumunda, senatör olabilme koşullarını taşıyan vatandaşlar arasından seçilen 16 kişilik bir jüriyle güçlendirilmesini öngörmektedir. Bizde ise jürili sistem yerine Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay mensupları arasından yine bu kuruluşlarca seçilen üyelerle genişletilmesi düşünülebilirdi. Eğer böyle yapılmış olsa idi, Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisinin Mahkeme'den alınıp Yargıtay'a verilmesi görüşü de büyük ölçüde etkisiz bir hale getirilmiş olacaktı.

Öte yandan, İtalyan Anayasasında 1989 yılında yapılan bir değişiklikle bakanların yargılanması Mahkeme'nin görevleri arasından çıkarılarak Adli Yargı'ya verilmiştir. Bizde ise, HSY Kurulu'nun bu oluşma şekliyle ilk derece mahkemelerinin bağımsızlığı tartışmalı bulunduğundan, böyle bir çözümün son derece sakıncalı olacağı da kanımca kuşkusuzdur.

4. Ayrışık oy mekanizması da bulunmadığından buna çok önem verilmektedir. Bu yüzden ayrışık oy konusunda da büyük bir duyarlılık vardır ve bu geçen yıllardan birinde İtalyan Anayasa Mahkemesinde yapılan bir sempozyumda bütün boyutları ile ele alınmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Supreme Court'undaki gibi kaydı hayat şartından vazgeçtim, yargıçlara hiç olmazsa böyle 12 yıl gibi «uzun» ya da 9 yıl gibi «makul» bir görev süresi tanımak hem kişisel olarak onların, hem de Yüce Mahkemenin daha «müstakar» bir «içtihad» tablosu sergilemesine büyük ölçüde yardımcı olacaktır sanırım. Şimdiki durum ise, görev süresi bakımından hem bir belirsizlik, hem de yargıçlar arasında «eşitsizlik» yaratmaktadır.

Anayasa yapılırken, 1960'da, gözden uzak tutulan önemli noktalardan ikincisi yargıçların formasyonu, daha doğrusu «kökeni» olmuştur.

Bu konuda, Anayasa koyucumuz, Mahkeme'yi en teknik anlamında bir «yargı yeri» olarak düşünmüş, onun için çoğunluğun «Yargı»dan gelmesi ilkesini benimsemiş, yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden gösterilecek adaylar bakımından hiç bir özel nitelik belirlememiş, üst kademe yöneticileri ile avukatları da aynı potaya koymuştur. Bu nedenle, sanki yargı yerleri ve yargıçlar arasında bir «hiyerarşi», yani sıralı düzen varmış izlenimi uyanmış, böylece, biraz önce değinilen «rahatsız»lığın nedenlerine bir yenisi daha eklenmiştir. Buna karşılık Mahkemenin yetki alanındaki en kritik anayasal kurum olan ve aralarındaki ilişki nedeniyle çok önemli sorunlar doğurabilecek Yasama - Yürütme ikilisi, oluşmaya katkı bakımından, 1961'in aksine 1982 Anayasası'nda, bilerek ve isteyerek «yok» varsayılmıştır.

Bu sorunun birinci boyutu, sözkonusu kuruluşun kuru «teknik» anlamda bir «mahkeme» değil, yargısal usuller uygulayıp «yargısal karar»lar veren ancak «siyasal» niteliği çok belirgin bir «Yüce Kurul» olduğuna ilişkindir.

İtalyan Anayasası, bu kurumu «Yargı» dışında, en sondaki «Anayasal Güvenceler» başlığı altında ele aldığı gibi, yargıçların sadece üçte birinin yüksek mahkemeler tarafından seçileceğini öngörmüş, üçte birinin seçimini «Yasama», geri kalanının da Cumhurbaşkanı, yani «Yürütme»nin başı tarafından belirlenmesi esasını kabul etmiştir. Profesörler arasından seçileceklerin de «hukuk» alanında öğretim üyesi olmaları şartını koşmuştur⁵.

---

5. Gerçi, oğuda her üç «seçici»nin de Yüce Kurulu sadece yargıçlardan oluşturması mümkün gibi görünmektedir, ama bu teorik olasılık hiç gerçekleşmemiş, gerek Cumhurbaşkanı gerekse Parlamento hep üniversite öğretim üyelerini tercih etmişlerdir. Öte yandan, Yüksek Yargı kuruluşlarınca belirlenebilecek üyelerin «emekli»ye ayrılmışlar ara-

Biraz önce bu Yüce Kurul'un aslında «siyasal» nitelikli bir yargı yeri olduğuna değinmişim. Bu o kadar belirgindir ki, bir Amerikan yazarı, İtalya ve ondan da daha fazla Almanya'da, **Anayasa Mahkemelerinin, Devletin diğer organlarını yönlendirmekten çok «siyasal yaşamın baş hakemi»** niteliğiyle değerlendirilmelerini daha doğru bulmaktadır⁶.

Bu konuda, da biraz önce andığım «Meşruiyet» bildirisine genel bir yollama yapmakla beraber, 27 nci kuruluş yıldönümünde sunduğum özellikle İtalyan Anayasa Mahkemesi'nin «geleceği»ne ilişkin, Milano grubunun değerlendirmelerini de tekrar anımsatmak isterim. **Nitekim, geleceğe ilişkin bu projeksiyon Mahkemenin siyasal niteliğinin gittikçe artan bir biçimde kabul edildiği ve edilmesi gerektiğinin de çok açık - seçik bir kanıtıdır.**

Ünlü «Milano Grubu», İtalyan Anayasa Mahkemesi'nin, gelecekte, ekonomik ve sosyal ilkelerin daha net bir biçimde belirlenmesi ile, bu alanda da «gözetim - denetim» işlev ve yetkisiyle donatılması gereğini vurgulamaktan yola çıkarak, bir dizi öneride bulunmaktadır⁷.

Öte yandan, Anayasa Mahkemeleri «“Yasama”nın ne yapması gerektiğine karar vermemekle beraber, ne yapabileceğini, ne yapmayacağını açıklayıp, bazen de Anayasaya aykırı düşmemek için ne yapması gerektiğini göstermektedirler. Bu da görüş ile uyarma arası birşey sayılsa bile, herhalükârda, bu durum, Mahkeme ile Yasama arasında **«informel» bir işbirliği** biçiminde düşünülebilir⁸.» Üstelik,

---

sından da seçilebilmesi, Devlet Şurası üyelerinin de zaten genelde yargıç kökenli olmamaları hem biraz önce değinilen görevin sürekliliği hem de şimdi üzerinde durduğum «teknik yargı ötesi» olma zorunluluğunun gereklerine çok iyi bir karşılıktır.

6. LOEWENSTEIN K., Political Power and the Governmental Process, Chicago 1962, p. 257. (ÖZAY, ... Meşruiyeti cit., s. 68).

Almanya konusundaki değerlendirmeleri meslekdaşım Sağlam'ın, benimkiyle aynı başlığı taşıyan bildirisine bırakarak, burada İtalyan örneği üzerinde yoğunlaşmak, zaman zaman da A.B.D.'ye yollamalar yapmak istiyorum.

7. Bu öngörü ve öneriler, yukarıda anılan, «Geçmişi ve geleceği ile İtalyan Anayasa Mahkemesi» (in Anayasa Yargısı 6, Ankara 1989) adlı yayının özellikle s. 224 ve devamında, ayrıntılı bir biçimde açıklanmaktadır.
8. CUOCOLO F., Corte costituzionale e magistratura, in Giurisprudenza costituzionale, 1976, p. 1740 ve dipnotu.

Aynı «üstü örtülü işbirliği»nin, İtalya'da Mahkeme'nin «yorum» kararları aracılığıyla «Yargı» ile de gerçekleştiğinde kuşku yoktur; hele «uygun yorum» örneği düşünülürse.

biraz sonra değineceğim gibi, sadece kanunlar ve Meclis İçtüzükleri değil, «Yasama»nın tüm işlem ve kararlarının bu Mahkeme tarafından denetlenmesi esası benimsendiğinde, bunun çok doğal bir sonucu olarak, üyelerinin bir kısmının yine parlamento tarafından seçilmesi gereği, karşımıza adeta bir zorunluluk olarak çıkmaktadır⁹.

1982'den beri, ülkemizde, Yasama Meclisi, kendisinin üstünde gördüğü, işlem ve kararlarını denetleme, üyelerinden bazısını da Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisi ile donatılmış bu **Yüce Kurumun oluşumundan dışlanmış gibidir**.

1961 Anayasası yapılırken, İstanbul Bilim Komisyonu'nun bu konudaki, belki biraz «duygusal» yaklaşımı ve Kurucu Meclis'in bir önceki döneme duyduğu, o zaman için bir ölçüde mazur görülebilecek tepkiye karşın, Yasama'nın Mahkeme'nin oluşumuna üçte bir sayıda üye seçimi ile katılımını kabul etmesi bilinçli bir tercih olmuştur. Yeni Anayasa ile ise, **sonuçları amacı aşan bir durum** yaratılmıştır. Böylece, Mahkeme'yi bütünü ile hiç bir zaman benimsememiş olan Yasama, her fırsatta onu, çoğu kez haksız yere, eleştirip yetkilerini kısıtlama arzusu içinde olmuştur ve olagelmektedir.

Bu noktada Amerika Birleşik Devletleri örneğine bakacak olursak görürüz ki Başkanın Yüksek Mahkeme'ye üye önerme konusunda hiç bir adayla bağlı olmaması, Senatonun da yaptığı çok sıkı inceleme ve gözlem sonucu kimi beğendi ise onun atanmasını kabul etmesi, bir yandan denge, öte yandan da «karşılıklı saygı ve güven» ortamı¹⁰ yaratmıştır.

İtalya için de aynı şey söylenebilir. Cumhurbaşkanı da, Parlamento da Anayasa'nın öngördüğü usule uygun olarak, dilediklerini Mahkeme'ye atayabilmektedirler.

9. Bu bizi biraz endişeye sevkedebilir. Zira, İtalya'da Parlamento ilk üyeleri seçerken işi çok ağırdan almıştır. Ancak, şurası unutulmamalıdır ki, bu durum bir taraftan Cumhuriyetin kuruluşunun getirdiği sorunlar öte yandan yasal düzenlemelerin çok zaman almasına da bağlı olmuştur. Başlangıçta böyle bir sorun olsa da sonrası için aynı sakinca, bazı mekanizma ve yöntemlerle bertaraf edilebilir.

10. Bunun en güzel örneği, daha önce de her fırsatta andığım 1955 tarihli ünlü «Pedreiro» olayıdır :

Amerikada, idarenin işlem ve kararlarının yargı denetimine bağlı olduğuna ilişkin genel bir düzenleme olmadığı gibi böyle bir «hak» da, ancak ilgili yasada öngörülmüş ya da yargı yerlerinin örnek olaylara ilişkin vermiş bulunduğu kararlarla kabul edilmiş ise vardır.

Böyle olmakla beraber, hiç bir Mahkeme üyesi ne Amerikada Başkan tarafından önerilmiş ve göreve bu yolla gelmiş olduğu için onu «kayırmak»la, ne de İtalya'da Parlamento tarafından seçilenler günlük siyasete «bulaşmak»la ciddi bir biçimde suçlanmış, bu yönde zaman zaman dedikodular duyulmuş olsa bile, bunun fazla önemsenmediği görülmüştür.

Sonuç olarak, Mahkeme üye tam sayısının üçte birinin, Anayasa'da belirlenen ve öngörülen nitelikleri taşıyanlar arasından Büyük Millet Meclisi'nce atanması, Cumhuriyetin, milli iradeye dayalı bu iki kurumunu birbirine yaklaştıracak, önce karşılıklı güven daha sonra da zorunlu saygı ortamını, şimdikinden daha etkin bir biçimde gerçekleştirebilecektir.

Son olarak da, bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'nin işleyişine ilişkin bazı gözlem ve önerilerimi açıklamak isterim.

Mahkemenin, kuruluşundan bu yana üstlenmiş bulunduğu denetim yetkisi, kendisini gerçek boyut ve anlamıyla göstermekten uzaktır.

Bunun birinci nedeni, yetkilerinin «konu» ve «usul» yönünden sınırlı tutulmuş bulunmasıdır.

Konu yönünden sınırlılık, Mahkeme'nin sadece kanun, kanun hükmünde kararname ve içtüzüklerin uygunluk denetimini yapabilmesinde kendini göstermektedir. Buna karşılık, Anayasa ile özel olarak yargı denetimi bağımsızlığı öngörülmemiş, maddi bakımdan «kanun gücü ve etkisinde»ki tüm Meclis işlem ve kararlarının Mahkeme'nin inceleme görev ve yetkisi içine alınması Hukuk Devleti ilkelerine bağlılığı çok daha belirgin ve somut bir hale getirebilecektir¹¹. Bu husus, 1961'den başlayarak, başta ONAR olmak üzere

---

(...) Bir yabancı'nın sınırdışı edilmesi olayında «Göçmenlik Yasası» yargı denetimini öngörmediği halde, konu Yüksek Mahkeme önüne kadar getirilebilmiş ve o da «eğer denetim bağımsızlığı istemiş bulunsaydı, yasa koyucu bunu açıkça belirtirdi» gerekçesiyle yargısal denetimini yapmıştır.

İlginç olan ve tezimizi destekleyen işin bundan sonrasıdır. Zira, Kongre, «Göçmenlik Yasası»nda bir değişiklik yaparak yargı denetimini öngörmüş ve böylece Yüksek Mahkemenin kararı yasaya dönüştürülmüştür.

11. Bunun ne kadar önemli olduğu, bildiri hazırlandıktan sonra ortaya çıkan bir karar ve durum ile bir kere daha kanıtlanmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi Mahkeme, Refah Partisi'nin açtığı üç davada söz konusu olan Meclis «karar»larını «İçtüzük» değişikliği niteliğinde gö-

Mahkeme'nin işlevini benimseyip onaylayan bir çok bilim adamı tarafından defalarca dile getirildiği halde hep gözardı edilmiş ve 1982 Anayasası hazırlanırken de bu sorun olumlu hiçbir çözüme kavuşturulamamıştır.

Öte yandan Mahkeme'nin iptal ya da ret kararlarını gerçekleştirirken kullandığı «yorum yetkisini, İtalya'da olduğu gibi, öğretide «additive/yüklendirici» ya da yeni **bir boyut kazandırıcı** biçimde uygulaması bir yana, önüne getirilmemiş aykırılıkları «illegittimita consequenziale/dolaylı veya sonuç olarak aykırılık» şeklinde niteleyebilmesi de mümkün olmalıdır. Bundan başka, ex ufficio/re'sen aykırılık defii» yoluyla sorunu ortaya atmak ve hükümü iptal etmek¹² yöntemi de Mahkeme'nin gerçek, etkin ve verimli bir denetim yapabilmesi için şarttır.

Bizde ise, şimdiki halde, **Mahkeme'nin «hukuka uygunluk» denetiminin değil «etkin», bazı durumlarda «güçsüz» bile kalmaya mahkum** olduğu bir gerçektir.

Nitekim, artık bir galat-ı meşhur haline geldiği için bizim de bu şekilde anacağımız «türban» olayında da, «Kadının Statüsü» örgütü kuruluşuna ilişkin yasal düzenlemeye eklenen hüküm hakkında verilmiş bulunan ret kararı ile Mahkeme'nin bu konuyu çözümleneyen önceki kararlarının doğrduğu sonuçların yorumu sorunu öğretide olduğu gibi Yargı'da da farklı biçimde ele alınıp yansıtılmaktadır.

Mahkeme kararlarının ancak Resmi Gazete'de yayınlandıktan sonra yürürlüğe girebilmesi kuralına bağlı olarak yürütmenin durdurulması yetkisinin bulunmaması da, ilk **bakışta sadece «usul» gibi görünse de aslında denetimi «esas» yönünden de yaralayan bir başka eksiklik ve sakıncadır.** Şimdi bile var olan bu eksiklik, yukarıda açıklanan önerinin gerçekleşmesi halinde çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkabilecektir. Nitekim, öyle bir durumda, denetlenen Meclis kararlarından bir kısmı, maddi yönden, şimdikinden çok

---

rerek, önce kendisini bu konuda görevli addetmiş ve sonra da iptali yoluna gitmiştir. Gerekçeli karar henüz yayınlanmadığı için sadece resmi açıklamalara dayanırsak Mahkeme çoğunluğunun, «işlemleri adlarına bakarak değil içeriklerine göre değerlendirme» ölçütüne de katılmamak mümkün değildir.

12. ESPOCITO C., La Corte costituzionale come giudice a «quo», in Giurisprudenza costituzionale, 1960, p. 212.

daha fazla sayıda «birel -koşul», yani «durum», giderek «öznel» işlem niteliğinde olabilecektir.

Anayasa, 1961'de olduğu gibi İdarenin bütün işlem ve eylemleri ile birlikte Yasama'nın da, adı ne olursa olsun, bütün kararlarını Mahkeme'nin denetimini altında kabul ederse, 2 nci maddedeki Cumhuriyetin nitelikleri daha gerçekçi bir anlam kazanmış olur.

Mahkememiz, bir yandan anayasal ve yasal öte yandan da, öğretinin desteği ile bu boyuttaki bir oluşuma kavuşup, bu tür yetkileri kullanacak hale getirilmedikçe ve gelmedikçe ne Yasama - Yürütme ne de Yargı ile ilişkileri olması gereken niteliğe kavuşamaz.

Halbuki bu şekilde oluşmuş ve gerekli yetkilerle donatılmış böyle bir Anayasa Mahkemesi'nin bir çok sorunu, hiç olmazsa «kuruluş/oluşum» ve «işleyiş» yönünden ortadan kalkacaktır. Ondan sonra da Mahkeme'ye yöneltilebilecek eleştiriler sadece «içti-had»ına ilişkin olacak, bunlar karşısında da, şimdiki gibi, kendi dışındaki etkenler geçerli bir mazeret sayılmayabilecektir.

1960'da İstanbul Bilim Komisyonu'nda en «doğruya yakın»dan başlanılmış, Kurucu Meclis'te «doğru» neredeyse elle tutulmuş, 1982'de ise «yanlış»larda karar kılınmıştır.

Şimdi farkediyorum ki, bu bildirinin adı «Yasama - Yürütme ve Yargı ile İlgisi Açısından Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve İşleyişi» olmalıydı. Adını ben yanlış koymuşum. Hele bir de program elime geçip oradaki başlığı görünce bunların içeriği yansıtmadığı, daha doğrusu «Yargı» ile «ilişki» konusunun yeterince işlenmediğini anladım ama artık iş işten geçmişti. Bazı dostlar gazete yazılarımın içeriği nedeniyle değil de çekici başlıkları sayesinde okunduğunu söylüyorlar. Gazetede mahsus öyle yapıyorum ama bu sefer, burada istemeden oldu. Affınıza sığmıyorum.

Bildiriyi yazıp bitirdikten sonra tekrar okudum ve gördüm ki, aslında, Anayasa Yargısının içindeki ya da onu gözleyen herkes tarafından çok iyi bilinenlerden başka bir şeyi anlatmış değilim. Ama üzülerken vurgulamam gerekirse, 1996 yılında, yani 2000'e dört kala bile bunu yapmak zorunluluğu var. Bu nedenle ne utopik bazı görüşler karşısında bir kompleks duyuyor, ne de bu yazılanların yararsız olduğunu düşünmüyorum. Üstelik halk arasında bir söz vardır : «Bir şeyi kırk defa tekrarlarsan olurmuş» derler. Daha henüz 3 - 4 teyiz; ama İnşallah kırkı bulmak gerekmez, gerekirse de

ona benim ömrüm yetmez. Zaten İtalyanların dediği gibi «Duymak istemeyenden daha sağırı yoktur» ve bu gibi toplantılara da, Ankara'da bile olsa, o «tür»leri ya sadece törensel kısmını izlemek için gelirler ya da hiç.